

Knut Sunde:

Kåseri om Nes krets – Historielagets årsmøte 1.3.2007

Ble opprinnelig skrevet til markering på kretshuset ved inngangen til år 2000.

Hvordan begynte det hele. Hva ble Vegårshei?

For mange tusen år siden lå havet inn mot Ubergsmoen og isen tykk nedover mot havet. Etter hvert tina den mer og mer og en del av vannet fikk rotasjon i seg. Isen gnagde seg nedover – tina og fraus. Der nordfjorden ligger i dag var det mye fjell av dårlig kvalitet – porøs og lett å smuldre opp. Det ble jupe kløfter og søkk. Ettersom isen forsvant helt ble det liggende mye vann igjen som ikke rant ned til havet. Etter hvert formet det seg vann og tjern. En plass var det så store søkk at det ble sammenhengende vann på over to mil langt. Men her og der stakk det fjellgrunn opp og dannet små øyer og holmar.

Etter hvert begynte det å komme folk til landet langt der nord. Det var enda i 3-5000 år f.Kr. De bosatte seg først ute ved kysten rundt hele sjøkanten. Folk dreiv med fiske og fangst. Noen få forvillet seg av og til inn i de dype skoger og satte også sine bein på det som senere ble til Vegårshei. Etter hvert så en del at det var fine beitemarker innover i landet også her syd og folk frå Holt området og også Froland området begynte å drive stølsdrift der i innlandet. Særlig rundt den store innsjøen var det fine områder for dyra de etter hvert hadde begynt å ha som husdyr. Ca 1000 år f.Kr. begynte dei første å busette seg i bygda. Men klimaet var ustabilt og en de fleste forsvant igjen rundt år 0.

Kanskje var det i perioden fram til da at funnet som ble gjort på Færnes i 1880 åra stammer frå. Da ble det nemlig funnen ei øks som finneren bad Rommundstadsmeen kvesse. Men da han la den i smia, smelta den vekk. "For det var nok brons, seru" heiter det.

I år 300 - 500 e. Kr. kom det imidlertid folk igjen. Noen kom østfra. Dei hadde tidligere vært nedover mot Søndeled, men noen dro også litt lenger nord og mot det som i dag er østre del av bygda. Noen andre kom faktisk fra Vestlandet, ned gjennom Setesdalen og via Åmli og noen forvillet seg altså helt ned til de fine beitemarkene i Espeland og Skeimobygda, ja noen også til den store innsjøen.

Dei opplevde vel det som Kittil Tjusslia skreiv om mange år seinare i diktet
"Det er visst finare...."

Folk dreiv fortsatt med fiske og fangst, men rydda også områder for at graset kunne vokse bedre. Dei svie av områder og nytt grønt gras voks opp. Klimaet stabiliserte seg mer og folk bygde jordhytter og annet til å bu i. Her oppe i Fjordbygda var det flotte sletter rundt Nes og her ble en av samlingsstedene for folk. En annen plass var den solrike og gro-villige hola innerst inne i bukta, nemlig Mo. Mo skal forresten ha hett Vegard. Et ve – en helligdom. Denne helligdommen – Lunden- var der Tveit Mo

budde og som fortsatt heter Lunden. Ut frå dette Vegard meiner noen at innsjøen fekk navn frå, og sener også bygda. Frå først av var det 11 gårdar i bygda, 4 av dei rundt fjorden, nemlig Leidulvstad, Mjåvatten, Nes og Mo.

Soga forteller at Mo kongen ein gong gjekk til strid mot Neskongen. Slaget stod ved Øygarden der Gunnar Jakobsen bur nå. Hvem som vant vet vi ikke, men H. Tveiten har funne ein stor haug opp frå Lindtveit og trur kanskje Mokongen havna her.

Seinare i tida fra 500 til 800 ble det busetting både på Lindtveit og Rommundstad. Frå 800 tallet og utvoer mot svartedauen på 1300 tallet kom det til gårdar både på Rugnes, Mjåvatten, Kvifte og Haukstøl. At det budde folk her i vikingtida er vel funna til Knut Bergan et bevis på. I 1952 fant han på Vestre Nes ei jernøks og ein spydspiss.

I Åsskogdalen mellom Bråtane og Skeimo, på den gamle gården Erretrå er det funne ein spydspiss frå 700 tallet.

Det var vel også framover i denne tida Steffen levde i Fjordbygda, sannsynligvis på 1200 tallet. Han var brur og sølvvrøvar og møtte opp i alle bryllup og ville eie brura den første natta. Han røva brura på Skåli eller Haugestøl ved Felle og tok ho med til Steffenshola, der han holt seg lenge med ho.

Blei fakka – fekk dom, holmar Vegår, men bar ei natt på hver. Kunne han klare seg ett år – fri. Fekk ha hunden med. Levemåten fiske. Frå øy til øy. Ga bikkja beina og åt sjølv kjøttet. Gikk ei tid men blei mager. Bikkja feitare og feitare. Bytta. Budd sitt døgn på siste holme – året omme og fri mann. Derfor 365 øyer.

Den siste nattta på Steffensøy.

Brattland sier at han het Jaran og endte sine dager på Store Jaransholmen. Bygd seg ei staue – flytta med seg. Etter siste natta – sekte ned staua. Flåtar hengde fast lina: Eg trur han henger fast i Jarans staue

I dei siste 100 åra før svartedauen var det stor folkauking. Gårdar blei rydda og hus sett opp. Nes blei ein av Vegårsheis største.

Men svatedauen i 1350 åra herja fælt også i Fjordbygda. Gårder ble lagt øde og vi har enda navn som minner om det. Vi har Øygarden både vest for Mjåvatten og like ved der Gunnar Jakobsen bur i dag. Vi har Øygarden i Lauve også.

Etter svartedauen tok folketallet seg sakte, men sikkert oppover igjen. Byttelinjer ble laget mellom de store gårdene og me kjenner vel alle den som nesten går i rett linje frå Sugga på Grønfjell til Galten i hauknesfjorden. Derifra i nesten like rette linjer både til Søndeled og til Selås. Når Sugga på Grønfjell.....

Utover i dei hundreåra som nå følgde fekk me mange større og mindre gårdar også i Fjordbygda. Noen hadde vore bebygd før svartedauen også. Vi nevner så som Raudsandmoen og Raudsandlia, Færnes, Kilane, Kvifte og Haukenes. Vi kommer også framover i husmannstida og finner plasser som Solberg og Lyngvassdalen, Degernes og Susste for å nevne noen.

Me fekk sjøleigergårdar og plassar, me fekk leiglendingar og husmenn. Så langt tilbake ein kjenner til har Nes vore delt i to med Nes vestre som den største. Bøndene på dei store gårdane rundt Fjorden satt godt i det, mens husmenn og andre hadde karrige kår.

I 1763 budde det på Nes med Rugnes 5 oppsittere med 45 personer i alt, på Mo 22 og på Rommundstad 3 huslydar.

Fiske var fortsatt viktig, men nå var det for alvor også blitt verdi i skogen. Alt i siste halvpart av 1500 tallet tok utskiping av tømmer til. vidare i 1600 åra fekk vi sager bl.a. ei Vestre Nes saga. Det var også mye vilt i skogen. Et eksempel frå først på 1800 tallet:.....(Nokre stubbar.....)

Me fekk mellom anna husmannsplassar og mindre gårdar utover på 1800 tallet så som i Kvifte: Hasledalen, Byttingsmyra, Kviftemyr, Hytta, Karten. På Lindtveit: Stranda, Brunøya, Kvennes. Østre Nes: Eidet, Rønningen, Nesstranda, Korsli, Sandbukta. Vestre Nes: Hytta, Bråtane og også Rugnesmoen under Rugnes.

Det var også på denne tida mestertjuven Ole Høyland gjesta Vegårshei, nemlig i 1827. Ein heil kaffekjele med søvpenger gjømte han i Sundfjell. Den ligger den dag i dag på den staden der sola står opp bak Sundfjell!

I 1877 ble den første skulen bygd på Nesstø. Seinare i 1915 ble den flyttet til det stedet den står i dag. Her fikk mange sin skolegang fram til den ble sentralisert til Myra i 1962.

Kristendommen har stått sterkt i alle år i denne delen av bygda. Mange har opp gjennom åra vært aktive og engasjerte i kirka. Mange ble imidlertid også men i Guds Menighet da den ble stiftet i 1889. Det førte senere til skolehus på Espebø og Haukenes og til bedehus på Nes. På Raudsandmoen har menigheten egen gravplass. Grunde Lindtveit var ein av dei mest aktive frå Nes krets.

Krigene satte også sitt preg på Fjordbygda om enn ikke i så stor grad som en del andre plasser. Flere var aktive motstandsfolk og bl.a. far venta på beskjeden "Sussanne i vannet". Når det ble kringkastet skulle det komme slipp påmyrene vest for Bråtane.

Ved Sundet, eller Nautsund som det opprinnelig heiter, har det alltid vore trafikk. Tidligere ble folk frakta over i båtar og på flåte. Hva var da vel mer naturleg enn at det ble en butikk ved Sundet. Et fjøs blei flytta frå Haukenes til Sundet og bygd om og Gunder Halvorsen Kvifte begynte så butikk sammen med Grunde Lindtveit. Det var ikkje lenge dei dreiv den før Knut Vestøl hadde den ei lita stund. Så overtok Ola Johnsen Lindtveit før Gunder Kvifte overtok igjen. I 1912 gikk den imidlertid "dundranes falitt" og Ola Johnsen overtok igjen. I 1923 overtok Jens Grøntoft. Han hadde sammen med bl.a. Åsmund Mo dreve med kol og tjæremilebrenning under

navnet Fjordbygda's Trekolkompani. I 1927 begynte han også med sagbruk. I 1975 overtok bulla og Steinar butikken. Seinare har vi også mista den.

Fjorden er fortsatt noe av det som gjør det attraktivt å bu i Fjordbygda. Stemminga av dammen kan diskuteres opp og ned.

Ved kongelig resolusjon av 1903 meddelte Vegaarsheiens vasdrags elvedireksjon tillatelse til "at oppføre en reguleringsdam for innsjøen Vegard med Høl i Vegårsheiens herred med 40 tommer stemmehøide over Blakken, samt inntil 15 tommer sänkniong av sundene med Rennsund til Høl."

En jotun ved navn Aksel skal fra Akselfjeld ha kastet en kubikfavne stort klippestykke fra dette fjeld, der bærer hans navn, henimot Storøen, en liten halvøy ved Sutvands utløp i Vegår. For å jage bort en ulv som kom mellom hans kretur på havnegangen der. Avstanden var ca. ½ mil. Stenen ble liggende noen hundre skritt fra målet og ligger i vandet som en liten holme, Blakken, hvor vannmerket er.

I Nes krets er vi ca. 50 husstander og ca 110 personer over 18 år. Folk pendler til arbeid, mens andre driver litt for seg selv. Noen litt mer enn andre. Vi har fortsatt sagbruk i kretsen og vi har skogsdriftslag som både Vegår driftslag og Tømmerdrift sør. Vi er faktisk en av de kretser som i det siste har hatt nybygging og tilflytting. Ikke alle kretser har hatt det. Fjordbygda dør ikke ut!!!

Om 100 år vil det fortsatt bo folk her, om enn ikke så mange av oss. Utviklinga har imidlertid gått rasende fort som i de siste 100 år. De fleste hus som er bygd før 1950 er enten helt restaurert eller blitt ferieplasser for etterkommere. Om 100 år er vi inne i en fase der Vegårshei og spesielt området rundt fjorden er blitt enda mer aktuell som rekreasjonssted for bosetting nærmere kysten. Vi er blitt "marka" for folk i Arendal/Grimstad som for øvrig er blitt storby.

De første hotell er kommet, muligens der Moen forutså ovenfor Høl. Hyttene er blitt mange og flere og større. Det landes med privatfly på Fjorden. Veien over til Katrås fra Raudsandmoen er blitt 2 felts vei. Det samme gjelder presteveien.

Mange av de fast bosatte har hjemmekontor og arbeider ut fra det med kontakter over hele verden.

Alle hjem har en videre utviklet computer med billedtelefon. Nesten all handel går via denne. Varer inkl. ferskvare fåes enten levert på døra eller i en automat i Myra.

Når det gjelder 900 eller for den saks skyld 1100 år videre fra dette tør jeg ikke tenke. Det får være opp til hver enkelts fantasi.